

ΣΠΥΡΟΣ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟΝ «ΔΑΒΙΔ»*

Ο κ. Θωμάς Παπαδόπουλος μας παρέδωσε το κείμενο του χιώτικου θεατρικού έργου «Δαβίδ» σε μια σπάνιας ευσυνειδησίας κριτική έκδοση και είχε ακόμη την φιλολογική εντιμότητα να παραθέσει στην έκδοσή του φωτογραφίες όλων των σελίδων του, γραμμένο με λατινικά ψηφία, χειρογράφου, ώστε να είναι δυνατή στον μελετητή η κριτική παραβολή¹.

Μελετώντας τον «Δαβίδ», πριν και κατά την οργάνωση της παράστασης, φυσικό ήταν να προσκρούσω και σε δραματολογικά προβλήματα που συνδέονταν με ζητήματα φιλολογικά. Σε όσα σημειώνω παρακάτω δεν περιλαμβάνονται οι επεμβάσεις μου στο κείμενο που έγιναν για λόγους δραματολογικούς (αντικαταστάσεις κάποιων εντελώς ακατάληπτων λέξεων με άλλες κατανοητές στον σύγχρονο θεατή, αλλά της ίδιας εποχής και υφολογίας, προσθήκες τελικών «ν», διορθώσεις στίχων για αποφυγή συνεχών χασμωδιών κλπ.), αλλά μόνο όσες έχουν καθαρά φιλολογικό χαρακτήρα και πιθανόν να χρησιμεύσουν σε μελλοντικούς μελετητές του έργου.

1. Αρχικό δίστιχο (στ. αε-βε)

*Κάθε χαρά την ξεγυλιάζω, τάλαιπωρία φέρνει
τ' άμαρτημα σά γεννηθεί, κι απ' άγνωσά παθαίνει.*

Αμφιβάλλω αν είναι το ποιητή του «Δαβίδ». Στο χφ διασώζεται το δίστιχο αυτό σε λενική σελίδα και φαίνεται γραμμένο από άλλο χέρι κι όχι από εκείνο που αντέγραψε το έργο, ή ίσως από τό ίδιο, σε άλλη όμως χρονική περίοδο. Πιθανόν να είναι σημείωμα μεταγενέστερου αναγνώστη του έργου, που επιχειρήσε να αποδώσει με ένα δίστιχο το βασικό θέμα του. Δεν ευτύχησε όμως, γιατί κεντρικό του «Δαβίδ» δεν είναι τα πάθη ενός αμαρτωλού, αλλά η δύναμη της μετάνοιας.

2. Ο τίτλος του έργου στο χφ, αναφέρεται (με ελληνικά ψηφία μεταγραμμένος):

Διάλογος τοῦ Δαβίδ. Πρόλογος εἰς τὴν Χίον.

Ο κριτικός εκδότης προτίμησε την κατάταξη: «Διάλογος τοῦ Δαβίδ» (τίτλος), «Εἰς τὴν Χίον» (αφιέρωση του συγγραφέα στην γενέτειρά του), [Σένα πρώτη.] Πρόλογος». Έχω τη γνώμη ότι ορθότερο θα ήταν να παραμείνει η σειρά όπως έχει στο χφ. Δηλαδή: «Διάλογος τοῦ Δαβίδ» (Τίτλος. Εδώ η λέξη «Διάλογος» έχει την έννοια «διαλογικό θεατρικό έργο»), «Πρόλογος εἰς τὴν Χίον» (Αφιέρωση). Νομίζω ότι κάτω από την τελευταία επικεφαλίδα θα ακολουθούσε αφιερωτικό στιχούργημα για τη Χίο. Το νόημα είναι «Πρόλογος εἰς ἔπαινον τῆς Χίου». Την ποιητική αφιέρωση νομίζω ότι παρέλειψε ο αντιγραφέας (ή απουσίαζε ήδη από το κείμενο από το οποίο αντέγραφε), γιατί τη θε-

* Το σύντομο αυτό μελέτημα είχε γραφτεί το 1980 και επρόκειτο να περιληφθεί στο Τεύχος-Πρόγραμμα του Αμφι-Θεάτρου, όταν παρουσιάσε για πρώτη φορά το έργο, στα εγκαίνια του «Ομήρειου Πνευματικού Κέντρου» Χίου (1/11/1980). Τελικά ο συγγραφέας του μελετήματος (και σκηνοθέτης της παράστασης) έκρινε ότι δεν έπρεπε τότε να δημοσιευθεί. Προσποταρουμεύεται τώρα.

1. *Αγνώστου Χίου ποιητή «Δαβίδ», Ανέκδοτο διαλογικό στιχούργημα*, Ανεύρεση-Κριτική Έκδοση Θωμά Ι. Παπαδόπουλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη), αφ. 8, Αθήνα, 1979.

ώρησε περιττή. Έχουμε ανάλογα παραδείγματα αφιερώσεων σε τόπους, που προτάσσονται θεατρικών κειμένων (Πρβλ. τον κεφαλονίτικο «Πρόλογο εις έπαινον τής περιήφημου νήσου Κεφαλληνίας πατρίδος μας...», γραμμένον γύρω στα 1650)². Υστερα πιθανόν να ακολουθούσε η αναφορά: «Σένα πρώτη», την οποία ο αντιγραφείας παρέλειψε, όπως παρέλειψε, όλες τις άλλες αναφορές για κατανομή σκηνών, εκτός από την «Σένα δεύτερη», την μόνη που αναφέρει.

3. Νομίζω ότι εκτός από την παραπάνω πιθανή παράλειψη του Προλόγου, ο αντιγραφείας παρέλειψε ίσως και άλλους στίχους ή και σκηνές του έργου. Όσο άπειρος περί τα θεατρικά και αν ήταν ο ποιητής, η κρίση δεν του έλειπε και δεν μπορώ παρά μόνο σε παράλειψη του αντιγραφείας να αποδώσω την απουσία δραματικής αναγκαιότητας στο έργο: πουθενά δεν αναφέρεται το αμάρτημα του Δαβίδ. Έτσι ο θεατής ή ο αναγνώστης δεν αντιλαμβάνεται για ποιο λόγο, επιτέλους, κινδυνεύει να καταστραφεί ο Δαβίδ και όλος ο λαός του Ισραήλ. (Στην παράσταση αναγκάστηκα να συνθέσω τέσσερις στίχους κατά το ύφος του κειμένου για να αναφέρω το αμάρτημα της αλαζονείας, που προκύπτει από την απογραφή του πληθυσμού που πραγματοποίησε ο Δαβίδ). Άλλωστε και η απουσία των αναγραφών «Σένα πρώτη», «Σένα τρίτη» κλπ. που ανέφερα πιο πάνω (ενώ υπάρχει μόνο για τη δεύτερη), καθώς και πολλές ασάφειες σε άλλες σκηνές, ενισχύουν την άποψη ότι ο αντιγραφείας παρέλειψε αποσπάσματα του έργου.
4. Νομίζω ότι μετά το στίχο 571 αρχίζει νέα σκηνή, ο Επιλόγος (ή «Σένα έκτη») και είναι φανερό ότι ο Άγγελος που εμφανίζεται στον στίχο 572 είναι ο Άγγελος Προστάτης, άλλο πρόσωπο από τον Άγγελο Τιμηρό της προηγούμενης σκηνής. Σ' αυτήν την επιλογική σκηνή απουσιάζουν όλα τα πρόσωπα του κυρίως έργου: εδώ ο Άγγελος Προστάτης με την Χορωδία (Αρετές) ψάλλουν, διακηρύσσοντας το νόημα του έργου: τη δύσμη της μετάνοιας και την ευσπλαγχνία του Θεού, που συγχωρεί όσους μετανοούν. (Κρύβεται ίσως εδώ άλλη μια νύξη για την προπαγανδιστική χροιά του κειμένου, αν γράφτηκε για να παιχτεί στη Χίο: «έσείς οι σχισματικοί — δηλαδή οι Έλληνες ορθόδοξοι — μετανοείτε, προσκυνείτε τό καθολικό δόγμα»).
5. Για ποιο σκοπό γράφτηκε το έργο; Ασφαλώς για να «διδάξει» μέσω του θεάτρου τις θέσεις που υπηρετούσε ο συγγραφέας του. Το να παίχτηκε σε ελληνική γλώσσα (και μάλιστα σε χιώτικη διάλεκτο) στο Ελληνικό Κολλέγιο του Αγίου Αθανασίου της Ρώμης είναι σχεδόν αδιανόητο. Για ποιούς θα οργανώθηκε μια τέτοια πολυόπανη παράσταση; Για 20-25 Έλληνες; (ή 5 Χιώτες!) Εντελώς απίθανο. Τό έργο πιστεύω ότι γράφτηκε για να παιχτεί στη Χίο (και ίσως και σε άλλες ελληνικές περιοχές, όπου δρούσαν οι καθολικοί). Τότε όμως προκύπτει σοβαρότατο θέμα χρονολόγησης. Είναι σχεδόν αδύνατο να φανταστούμε, μετά την εκδίωξη των Βενετών (1695), που είχαν καταλάβει για ένα εξάμηνο το νησί, και τον διωγμό των καθολικών που ακολούθησε, ότι θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μια προπαγανδιστική παράσταση καθολικών στη Χίο. (Ποτέ δεν ισχυροποιήθηκαν από τότε οι καθολικοί που σιγά-σιγά έβρισαν). Αν οι παραπάνω σκέψεις είναι ορθές, τότε πιθανόν πρέ-

2. Βλ. Σπίρου Α. Ευαγγελάτου, *Ιστορία του Θεάτρου εν Κεφαλληνία 1600-1900*, Πανεπιστήμιον Αθηνών-Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριτόλου [5], Εν Αθήναις, 1970, σσ. 28-35.

πει να τοποθετήσουμε τη συγγραφή του έργου το αργότερο στα 1694-95, που η καθολική εκκλησία γνώρισε τεράστια άνθηση στη Χίο (έπί Βενετοκρατίας) ή λίγο νωρίτερα, τότε που οι καθολικοί ασκούσαν την προπαγάνδα τους σχεδόν ανεμπόδιστα. Γλωσσικές μαρτυρίες που να αποκλείουν μια τέτοια χρονολόγηση δεν υπάρχουν στο κείμενο³.

6. **στ. 5** *Σπαθί μου δίστομο, σπαθί τῆς Δικαιοσύνης,*
 Να διορθωθεί για την αποκατάσταση του μέτρου: «σπαθί μου, δίστομο σπαθί, σπαθί της Δικαιοσύνης». Είναι φανερό σφάλμα του αντιγραφέα⁴.
7. **στ. 9-10** *Κρίση σέ ἐσέν' τὰ πλάσματα, σπαθί μου ὄλα φωνάζουν·*
οἱ ἔλεινοι τὰ θάρρη τως ὄλοι σ' ἐσέν' τὰ βάζουν.
- Η σημασία «οἱ ἔλεινοι» = οι ταπεινοί, οι εξαθλωμένοι, οι αδικημένοι. (Πρβλ. Γλωσσάριο Θωμά Παπαδόπουλου, «Δαβίδ», ὁ.π., στη λέξη).
8. **στ. 31-32** *Ἄκριβοτάτη μου ἀδελφή, γυνικιά Ἐσπλαχνοσύνη,*
δέν εἶν' ὁ κόσμος ἄξιος πλιά νά βρεῖ ἔλεμοσύνη.
- Νομίζω ορθότερη μεταγραφή «νά βρει» αντί «νά βρεῖ», για μετρικούς λόγους.
9. **στ. 41** *Κι ἀρχίζοντας, τοῦ Ἰσντραῖλ τὴν πλήσια βασιλείαν*
- Νομίζω σωστότερη μεταγραφή αντί «Ἰσντραῖλ»: «Ἰσδραῖλ» ή «Ἰσραῖλ».
10. **στ. 48-49** *Ὅταν ὡσάν εἰς μακελιὸν μικροὺς μεγάλους σφάξεις·*
τοῦ Ἰορδάνη τὲς δροσιές μ' αἶμα ὄτα θολώσεις,
- Ἄξιον ἄνω τελεία, ἀλλὰ κόμμα στο τέλος του στίχου 48. Η ροή του νοήματος συνεχίζεται. Το «μ' αἶμα» να διορθωθεί «μέ αἶμα» για μετρικούς λόγους.
11. **στ. 129-130** *Ἄ δὲ ξεύρεις ἀπὲ ἐμένα,*
ποιὸς νά εἶναι [κάλλιος] ὡς ἐσένα.

3. Ο Βάλτερ Πούγνερ, «Ιησουίτικο Θέατρο στο Αιγαίο του 17ου αιώνα», στον τόμο: *Ελληνική Θεατρολογία*, Αθήνα, 1988, σσ. 315-316, διατυπώνει διαφορετική υπόθεση, για πιθανή σύνθεση του έργου μεταξύ 1695 και περίπου 1720. Αν όμως η σύνθεση του έργου σχετίζεται με την «προπαγανδιστική» πρώτη παράστασή του, η υπόθεση αυτή του Πούγνερ δε μας φαίνεται αρκετά πιθανή. Οι Τούρκοι δε νομίζω ότι θα επέτρεπαν – στη φάση εκείνη – παραστάσεις παρόμοιας θρησκευτικής «εδαιολογίας». Για τις δραστηριότητες των Ιησουιτών στη Χίο βλ. Θωμά Ι. Παπαδόπουλου, «Δραστηριότητα Ιησουιτών στη Χίο τον 17ο αιώνα», Πρακτικά τριμήνου Αιγαίου: 21-23 Δεκεμβρίου 1989, περ. *Παρνασσός*, τ. ΑΒ' (1990), σσ. 309-328.

4. Τη διόρθωση δημοσίευσε πριν από εμάς ο Ι. Θ. Κακριδής, «Κριτικά στον 'Δαβίδ', στον τόμο: *Προσφορά στον Νεοελληνικό Λόγο*, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα, 1991, σ. 92. (Α' δημοσίευση: *Φιλολογος*, αρ. 43 (1986). Εκεί βλ. και άλλες παρατηρήσεις.

Δεν χρειάζονται αγκύλες στο «κάλλιος». Στο *χφ* η λέξη υπάρχει. Ορθά διαγράφεται το δεύτερο, «άπέ», που φαίνεται ίσως και στο *χφ* διαγραμμένο. Το «είναι» να διορθωθεί «είν» για μετρικούς λόγους. Το «*α*» (στ. 129) προτείνω να διορθωθεί «και». Έτσι αποκαθίσταται το νόημα: «Καί δέν ξέρει κανείς ανάμεσά μας ποιός είναι ό καλύτερος διάβολος».

12. **στ. 141** *Τοῦ Παραδείσου ἀνοίγω ἐγὼ τίς διαμετάνοιες θύρες,*

Μιλά η Μετάνοια. Το ακατάληπτο «διαμετάνοιες» νομίζω πως μπορεί να διορθωθεί: «διαμαντένιες».

13. **στ. 161-162** *καί μέ θυσία ταπεινή, δῶρα, νά καταπάψει
τῆς Δικαιοσύνης τό θυμό, πλιότερα μὴν ἀξάψει.*

Οι λέξεις «ταπεινή, δῶρα» να διορθωθούν «ταπεινήν, τώρα»⁵.

14. **στ. 164** *πάγος σκληρόν ἐπλάκωσεν τῆς ἐλπίδος μας τὰ ἄθια.*

Αντί «τῆς» να γραφτεί «τς» για μετρικούς λόγους.

15. **στ. 177-178** *Καί ὁμως δέν ἐχόρταινεν ἡ ἄπορή μου γούλα,
ποῦ ἦτον σά φαρδοσάνοικτη γῆ ἀρδεπιουῦ σακούλα.*

Προτείνεται η διόρθωση: «ποῦ ἦταν σέ φάρδος ἀνοικτή, σάν ἀρδεπιουῦ σακούλα»⁶.

16. **στ. 192** *σέ ὄλες τίς τέχνες εἶναι χρειά νά εἶναι καλὰ γναμμένος,*

Νά διορθωθεί «νά ναι», για μετρικούς λόγους.

17. **στ. 194** *τζάμαδα περιμπλέκονδα νά δέσει καί νά λύσει,*

Το «περιμπλέκονδα» είναι, νομίζω, επίθετο (κι όχι επίρρημα) που χαρακτηρίζει τα «τζάμαδα»⁷. Το νόημα: ο ικανός διάβολος πρέπει να μπορεί να δένει και να λύνει ακόμη και τις «περιπλεγμένες» βελόνες πεύκου (=τζάμαδα).

18. **στ. 223-224** *Κάμε καρδιά, ἀποκότησε, γύρισε ἄνω κάτω,
τά πράματα, ἀμέ, βλέπουσαι, μὴν κάψεις τό σφουγγάτο.*

Όχι κόμμα στο τέλος του στ. 223 και να τεθεί ἄνω τελεία μετά «τα πράματα» του στ. 224.

5. Βλ. Θωμά Ι. Παπαδόπουλου, «Δαβίδ», ό.π., σ. 162.

6. Πρβλ. ό.π., σ. 164.

7. Πρβλ. ό.π., σ. 167.

19. **στ. 234** *διατί κανενός κοτήματα όπου ή γής σασίζει ...*

Να διορθωθεί «διατί κάνω» και να οβελισθούν τα αποσιωπητικά⁸.

20. **στ. 261** *Προφήτης είμαι, ξέρε το, πλανούνταν κι οι προφήτες,*

Να διορθωθεί «Προφήτης είναι, ξέρω το». Άλλη διόρθωση: «Προφήτης είμαι, ξέρε το. Πλανώ και τούς προφήτες». Έτσι παρέχεται νόημα.

21. **στ. 265** *Νά ο Δαβίδ όπου έρχεται, εδώ κοντά άς κρυφτοϋμεν.*

Το χφ παρέχει "A sta na o Dauid". Νομίζω ότι το "A" υποδηλώνει (όπως πάντα στο χφ) πως μιλάει ο Α΄ Διάβολος. Διόρθωση: «Α΄ Διάβολος: —Μά νά ο Δαβίδ», ή (λιγότερο πιθανό): «—Στά, νά ο Δαβίδ».

22. **στ. 283** *Όθεν έγώ στην όξοχη ήφυγα ν' άνεσάνω,*

Πιθανόν το «όξοριά» του χφ να είναι ορθό με την έννοια: έξω μεριά, έξω απ' την πόλη, έξοχη.

23. **στ. 290** *νά έβεις λιγάκι στα βουνά τούτα νά χαιρετήσεις,*

Να διορθωθεί «νά βγεις» για μετρικούς λόγους.

24. **στ. 303-304** *Πέτεν μας τό τραγουδι σας' άς είν' πώς «δέν στεργουσι
της ζωής τούτης τά καλά, μά ώσάν κρυστάλλια λειούσι».*

Δεν χρειάζονται εισαγωγικά. Ο Δαβίδ δεν ζητά απ' τους τραγουδιστές ένα γνωστο τραγούδι με συγκεκριμένο τίτλο. Τους δίνει το θέμα για να του τραγουδήσουν την «ατιμόσφαιρα» που επιθυμεί. Το ίδιο ισχύει και για τα εισαγωγικά των στ. 330, 332.

25. **στ. 313-315** *Της νεότητας τ' άνθη όλα μαδοϋσι,
όμορφιές ξεψυχούσι,
τά κουράλλια*

Να διορθωθεί ο στ. 315 «ώς κουράλλια». Η διόρθωση προτείνεται με επιφύλαξη. Παρόλο που έτσι αποδίδεται νόημα.

26. **στ. 317-319** *Άφεντιές και ορηάτα εις λίγο σβηϋσι,
τ' άξια στη γή ποντοϋσι,
τά κεφάλια*

8. Πρβλ. Ι. Θ. Κακριδή, ό.π., σ. 93.

Το κόμμα μετά το «ποντοῦσι» δεν χρειάζεται. Το «ποντοῦσι» εδώ είναι παθητικό ρήμα και το «ἄξια» επίθετο που αναφέρεται στα «κεφάλια». Για την χρήση του «ποντοῦσι» ως παθητικού ρήματος πρβλ. στ. 401-402:

*Τὰ σπίτια ἐρημάξασιν, οἱ φαμελιῆς ποντοῦσι
καὶ ἄρχοντες περήφανοι, μαζὶ κουρδουβαλοῦσι.*

27. **στ. 339-340** *Ἔτζι καὶ ἐμεῖς στὴ γῆ ὄψιμα ἀλλάζει
ἐκεῖνο τὸ καλὸ ποῦ ὁ κόσμος τάζει.*

Το «ὄψιμα» να διορθωθεί «ὄψην» και να τεθεί κόμμα ή άνω και κάτω στιγμή μετά το «γῆ».

28. **στ. 413-414** *Δαβὶδ ἄρχίνισε πικρὰ νὰ κλιάψει,
καρδιῆς νὰ κάψει.*

Να τεθεί κόμμα μετά το «Δαβίδ» και να διορθωθεί «κλιάψεις», «κάψεις». Ἐτσι αποκαθίσταται το νόημα της ακατάληπτης σύνταξης.

29. **στ. 436** *Κι ἐσεῖς τὸ ξόδι μου, δεντρὰ, θλιψτεῖτε,
μαραγκιασεῖτε.*

Να διορθωθεί «κι ἐσεῖς στό ξόδι μου», για αποκατάσταση του νοήματος. Το χφ παρεχέη "che sis to", αλλά σε Ἐλληνες αντιγραφείς που έγραφαν με «φωνητική ορθογραφία» και με ιταλική γραφή δεν είναι ασυνήθιστο φαινόμενο παρόμοιες «ορθογραφικές» διατυπώσεις.

30. **στ. 441-442** *Μέ ἐμέν' μονγκρίσетен, ἄγρια λαγκάδια,
πέτρης, λιθάρια.*

Νά διορθωθεί «λιλάρια» (lilaria στό χφ). Η παρατήρηση αυτή οφείλεται στον κ. Θ. Παπαδόπουλο (μου τη διετύπωσε προφορικά), που επισήμανε ότι στην παλιότερη χιώτικη διάλεκτο η λέξη σημαίνει: λιθάρια.

31. **στ. 466-467** *Τῆς μετανοίας, βασιλέ, τὸ ἐκλεκτὸ βοτάνι
νὰ τρέξεις εἶν' χρειζούμενο, ποῦ κάθε ἀσβόλια σιάνει.*

Να διορθωθεί «στῆς μετανοίας»⁹.

32. **στ. 498-499** *Ἄποστομόνει τὸ σπαθί, τὰ χέρια μου κομπλιάζει,
ἐκεῖνος ἀφοῦ ἄρχισε δάκρυα πικρὰ νὰ βγάξει.*

Να διορθωθεί «τό χέρι μου». Δεν είναι το σπαθί που «κομπλιάζει» (=μουδιάζει, ζαρώνει) το χέρι του Ἄγγελου, αλλά η μετάνοια του Δαβίδ είναι που στομόνει τό

9. Βλ. Θωμά Ι. Παπαδόπουλου, «Δαβίδ», ό.π., σ. 186.

σπαθί και μουδιάζει το χέρι του Άγγελου. Εξάλλου το «κομπλιάζει» εδώ φαίνεται ρη-
μα παθητικό.

33. **στ. 506** *Πρεπόν είναι με ταπεινή και εύλαβη θυσία*

Το χειρόγραφο παρέχει: *Prepon ine me mian tapinij che eulaui thisia*. Για μετρικούς λόγους ή θα πρέπει να δεχτούμε τη σιωπηρή διόρθωση του κ. Παπαδόπουλου «Πρεπόν είναι με ταπεινή και εύλαβη θυσία» ή να διορθώσουμε: «Πρεπόν με μία ταπεινή και εύλαβη θυσία», παραλείποντας το «είναι».

34. **στ. 507** *νά δείξεις την προς τόν Θεόν εις σέ εύχαριστία.*

Το χφ παρέχει: *tin pros ton theo chirios isefcharistia*. Ο εκδότης έγραψε «τήν προς τόν Θεόν εις σέ εύχαριστία», που δεν μας δίνει νόημα. Προτείνω τη διόρθωση «τήν προς τόν Θεόν Κύριον εύχαριστία» που είναι πλησιέστερη στο χφ και αποκαθιστά το νόημα. Στην περίπτωση αυτή το «Κύριον», για μετρικούς λόγους, θα πρέπει να διαβαστεί με αξία δύο συλλαβών (συνίζηση).

35. Μετά το **στ. 541** Το «cantori» του χφ δεν πρέπει να ερμηνευτεί «ψάλτες». Cantor είναι ειδικός μουσικός όρος για εκκλησιαστικούς μουσικούς της καθολικής (αργότερα και της προτεστάντικης) Εκκλησίας. Το «ψάλτες» υπονοεί ορθόδοξο δόγματος εκκλησιαστικούς τραγουδιστές και τέτοιον όρο δεν θα χρησιμοποιούσε ο συγγραφέας.

36. **στ. 558** *Έτούτη, πολυέλεε Θεέ, προσφέρνω σου θυσία*

Να διορθωθεί «τούτη», αντί «έτούτη», για μετρικούς λόγους.

37. **στ. 559** *διά την πολλήν σου προς έμάς και ιερήν ενδργεσία.*

Να οβελισθεί το «και» για μετρικούς λόγους.

38. **στ. 565** *μά διά τó σπλάχνος σου μη μάς έξολοθρέψεις.*

Μετά το «σπλάχνος σου», να προστεθεί «Θεέ», για μετρικούς λόγους.

39. Μετά το **στ. 571**. Να θεθεί «ΣΕΝΑ ΕΚΤΗ», για τους λόγους που αναφέραμε παραπάνω (βλ. εδώ, παρ. 4).

40. **στ. 594-595** *Είς τó γλυκú κιλάδιμά σας
οί θνητοί θέλει ξυπνήσουν,*

Το «Είς τó» να διορθωθεί «Στό», για μετρικούς λόγους.

41. **στ. 620-621** *Ίδού τώρα έμεταλλάκτην
ς γλυκú μέλι ή πικρή άρμύρα.*

Το «Ίδου» να διορθωθεί «Εΐδα» (idha στό χφ). Έτσι αποκαθίσταται και το μέτρο.

42. **στ. 628-629** *Όσοι ἐμφροῦσταν «ἀμή» πέτεν.
Τέλος. Εἰς τὸ καλὸν ἀμέτεν.*

Να διορθωθεί «Στὸ καλόν», για μετρικούς λόγους.

43. Για τις τρεις φράσεις που ακολουθούν το κείμενο στο χφ (βλ. Πίν. Α') διατυπώνω τις ακόλουθες σκέψεις. Η πρώτη, η σβησμένη, γράφτηκε από τον αντιγραφέα του έργου. Συμφωνώ με τον κ. Παπαδόπουλο ότι η πρώτη λέξη είναι "Egho" (Εγώ). Στους στ. 85, 109, 117, 197 του χφ υπάρχει συγγενική γραφή αυτής της λέξης. Συμφωνώ σκόπη και για το ότι η δεύτερη λέξη είναι πιθανόν «ό». Η τρίτη όμως δεν νομίζω ότι είναι Patir=Πατήρ, γιατί το τελικό "s" φαίνεται καθαρά και γιατί δεν νομίζω ότι θα έγραφε ποτέ ένας καθολικός τη λέξη "Patir", που χρησιμοποιούσαν περισσότερο οι ορθόδοξοι ιερείς. Έχω τη γνώμη ότι η τρίτη λέξη κρύβει κάποιο όνομα (βαπτιστικό;) που λήγει σε «-της». Την τέταρτη λέξη την αναφέρει ο κριτικός εκδότης σαν πιθανό «ι» και η πέμπτη πιστεύει ότι θα αποκάλυπτε τό όνομα του συγγραφέα. Θεωρεί την έκτη ότι πιθανόν είναι «τήν» και η έβδομη ίσως είναι «ήγραφα». Κατ' εμέ, ίσως η τέταρτη και η πέμπτη λέξη να είναι μία και ίσως αυτή να κρύβει κάποιο επώνυμο, που ίσως αρχίζει από «ο» ή «ε» και λήγει σε «-τος». Η έκτη λέξη δεν αποκλείεται να είναι «τήν», αλλά κάποιο "s" σαν να διακρίνεται. Η έβδομη ίσως είναι δύο λέξεις. Στο τέλος της σα να φαίνεται η λέξη "coria", που και στην ελληνική μορφή της «κόπια» (αντίγραφο) ήταν συνηθισμένη εκείνη την εποχή. Γενικά νομίζω ότι η πρώτη φράση αναφέρει Εγώ ο «τάδε» αντίγραφα το έργο. Τη δεύτερη φράση την έχει γράψει άλλο χέρι, αργότερα, και ο γραφέας σχολιάζοντας την εργασία του προηγούμενου σημειώνει: «σάν ένας Μαμαλοῦνκος». Δηλαδή: την αντίγραψες σαν βάρβαρος Μαμελούκος, που δεν ξέρει ελληνικά. Η τρίτη φράση, γραμμένη από τρίτο χέρι, σχολιάζει τη γνώμη του προηγούμενου για τον αντιγραφέα του έργου με την παροιμιώδη φράση: «Εἶπε ὁ γάδαρος τὸν πετεινὸ κεφάλια». Δηλαδή ο γραφέας της τρίτης φράσης κοροΐδευε το γραφέα της δεύτερης που τον θεωρούσε τόσο ανελλήνιστο όσο και τον γραφέα της πρώτης φράσης, δηλαδή τον αντιγραφέα του έργου. Νομίζω ότι και οι τρεις αυτές φράσεις δεν παρέχουν καμιά σοβαρή ένδειξη ούτε για το συγγραφέα ούτε για τη χρονολόγηση του κειμένου.*

* Ευχαριστώ θερμά τον νέο θεατρολόγο κ. Ιωσήφ Βιβιλάκη, που ανέλαβε την επιμέλεια της έκδοσης αυτού του μικρού μελετήματος.

Ἰακωβία βαναβίη σὺς ζιμίες πρὸ ἐσθλῆν^{τα}
 ἰδὴ θορὰ ἐπιβαλὰκτιν ἰς γλιχὲ μὲν ἐπιόν^{τα} ἀν
 ἡμιμονεῖν ἀρὶ ἰασσὸρες μαθονία ἰουενίαν
 ἀδύασνεῖν ἰδὴ ἰαθῆρες βαπρίκ^{τα} ἰου^{τα}
 Διοχὰ ἀνὶν θε ἐφχαριστία πρὸ τιν^{τα} βραδὴ
 οἱ ἐφνεστεν ἀνὶ μετὲν τὸ ἰσὸ ἀλο ἀμυστεν

Τὸ θε ἦν θεῖν ἰχάρις

[ἐφχαριστία ἀδύασνεῖν ἰδὴ ἰαθῆρες
 san enas Mamalucos
 Ἰπὸν ο γλαθίαν τὸν βεῖνο χεφαλα

16

Πίν. Α' : φ16' του χφ., ὡπως δημοσιεύεται στην κριτική έκδοση του Θωμά Ι. Παπαδόπουλου: Αγνώ-
 στον Χίου ποιητή «Δαβίδ», Ανέκδοτο διαλογικό στιχούργημα, Εταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικού Πο-
 λιτισμοῦ και Γενικής Παιδείας (Ἰδρυτής: Σχολή Μωραΐτη), σφ. 8, Αθήνα, 1979.